

ШЫН

**№ 121
(17922)**

**2010 чылдың
октябрь 12,
вторник**

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru

Иинтилел-политиктиг солун

Шолбан КАРА-ООЛ:
«ДЕТКИМЧЕ ДЭЭШ ЧЕТТИРДИМ.
КАДЫ — УЛУГ КҮШ БИС!»

Хүндүүлүг соңгукчулар! Эргим чаңгыс чер-
тууларым!

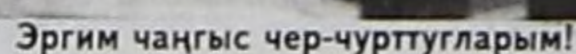
Республика парламентизинге соңгулдалар болуп келди. Бо чылдың апрельде болган референдумга ыс палаталыг, сан талазы-биле чогулчалыг Дээди кал ТУРЗУН деп каттышкан саналыңарны бадыйткап түстүгөр. Бо дээрге бистиң ниити Тиилелгевис-Эрге-чагырганың ажыктыг болгаш ажылдап чар хоойлужудулга органын тургузар талазы-биле тиилсиз базым кылдынган.

Силеріңіз мерген угааныңар, идепкейлігің хамааты
жүзүңар, төрзән республикавыстың салым-хуузуңа
жа чок эвезіңер дзэш четтирдим. Соңгукчуларның
жүзү бадылаашкыннарға киришкеннер, оларның
жүзү «Чаңгыс демниг Россия» партиязын деткзэн.
дзэрге сагышка өөрүнчүг саннар-дыр. Олар
тилде ниити сеткил-хөөннү, ооң хамааты туру-
болгаш бышкан чоруун, каттыжылгаже чүткүлүн
дедиле тулар-дыр.

дуге-чагыргага бүзүрөл бар-дыр. Ол чорук хей-
мүүдү хүлээндирип турар. Чаңгысдемнигжилерниң
андазы ниитилелди каттыштырып, кижилерниң,
республиказының, Россияның чаагай чоруу
дуге-чагырганың бүгү деңселдерин болгаш адыр-
жайыл-херекче мөөңнөп шыдаар дээрзинге
эччү мен.

Сонундадар болган-дыр, кымны үнелээринери
түстүр. Бистиң ниитилеливисти тиилээрнеге,
етиргеннерге, чөөн болгаш барыын үзөлдиглерге
аргылавайн, бистер улам бурунгаарлаар уjurлуг
Кады чүнү-даа кылып шыдаар бис.

аңгыс дем-биле деткээниңер дээш база катап
иргеним илередин тур мен. Соңгулдаларның
елдерин бистиң республикага төөгүлүг — Тываның
ияның составынче эки тура-биле каттыжып
ениниң 66 чыл болган хунүнде үндүрүп
ыямысты ханы үнелеп, онзагай болуушкун кылдыр
тур мен. Төөгүлүг байырлалдың хунү-биле силер
ере байыр чедирип тур мен.

Силерниң туром болгаш принципалдыг туружунар, Путинниң партиязының Тывада бедик ат-алдары, Федералдыг төптүң республикага онзагай хамаарылгазы, эрге-чагырганың хоойлужудулга болгаш күүсекчи органнарының боттуг кады ажылдажылгазы бистиң төрзэн Тывавыстың чедиш-кинниг хөгжүүрүнге, республиканың хөй националдыг чонунуң төлөпतिг амыдыралынга болгаш бистиң ажы-төлүвүстүң бүрүлелдиг келир үезинге быжырамчалыг үндезин болур.

Деткимче дээш четтирдим. Кады — улуг күш бис!
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш. КАРА-ООЛ.

КЕЛИР ҮЕ, ХӨГЖҮЛДЕ ДЭЭШ...

ИЗЫЛ КОЖУУН

октябрь 10 Бүгү-рос-
а чаңгыс аай соңгулда
болган. Ол хүн Рос
Федерациязының де-
эриниң 77 регионун-
0 муң аңгы-аңгы хе-
иг соңгулдалар эрт-
Тывага октябрь 10-нун
нде республиканың
и Хуралының депу-
рының соңгулдалары
п эрткен. Ол хүн Тыва-
Баштыңы Ш.В. Кара-
республиканың өске-
амаатылары-биле бир
й, бодунуң хамааты
кун илереткен.

Лариса Сагаан-ооловна
Чөөн №86 соңгулда
Олар аңаа тагып-ла 10 шак
турда келдилер.

Шак ол чүүл анаа-ла душ бооп болу бербээн дээрзин Шолбан Валерьевич соңгаанының соонда, МИЧ төлээлеринге кыска интервьюзунга чугаалаан: «Мен өөм ишти-биле соңгууру-биле мынд чедип келдивис. Бо хүн — октябрь 10-нуң хүнү — бистиң республика-выска, ооң хөгжүлдезинге чугула салдарлыг хүн-дүр. Бо хүн чаъс чаап турар-дыр. Ол дээрге, шажын аайы-биле тайылбырлаар болза, бир онзагай демдек болур. Ону, бир талазында, чаартылганың демдээ кылдыр база тайылбырлап болур. Ыччангаш бо хүн чаъс чаап тура-рында чүве-ле бар дээрзинге бүзүрөп тур мен. Ол ышкаш бо соңгулдалар он айның, оннун хүнүнде, он чылда болуп турар болгаш шак ол онзагай чүүлдү сагыры-биле өөм ишти-биле он шак он минутада соңгуп чедип келдивис. А ону албайн, үндезини-биле чугаалаар болза, бөгүн рес-публиканың чону ооң келир үеде салым-чолун хевирлээр хоойлужу-дуга органын — Дээди Хуралды соңгуп алып дээрзинге бүзүрөп тур мен. Бо хүн шилиитнген ую орган республиканың өске-даа эрге-чагырга органнары-биле кады ажилдажылганы чорудар, а оон

депутаттары республиканың моон
соңгаргы хөгжүлдөзид дээр хөй-
ниитини демештирер боор дээр-
зинге база идегеп тур мен. Ын-
чангаш бөгүн соңгууру Тываның
хамааты бүрүзүнүн чугула херэ-
дир деп кижиги бүрүзү ханы бодаар
ужурлуг. Ол, бир талазында, төрзөн
чуртунга ынакшылынын, бердин-
генинин база демдээр-дир. А херек
болза, ада-ие харыскалгыздыр
деп база чугаалал болур мен. Чүге
дээрге ада-ие кижиги бодунуң ажы-
төлүнүң келир үези дээр бөгүн
шилчилгени кылып турар дээр болза,
чазыг болбас деп бодаар мен.
Ынчангаш бо хун Тывага — чугула
хүн-дүр». Чөөн №86 соңгулда учас-
тогунга республиканың Баштыңы
Ш.В. Кара-оолдун өг-бүлезид соңгул
кээп турар үеде — 10 шакта ниити
1284 соңгучуларның 64-ү соңгаан
турган.

Кызыл кожуунун төвү Каа-Хем суурда ниитизи-биле №86, 87, 88 89—4 соңгулда участоктары 8 шакта ажытынгаш, ажылдап эгелээн. Эртенгинин 10 шактын медээзи-биле бо № 87 соңгулда участогунга — 113, № 88 участка — 133, №89 — 123 хамааты соңгаан турган. Каа-Хем суурнун назы четпээн уруглар хоргаадал черинде

БАШ УДУР САНААШКЫННАР-БИЛЕ...

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) бирги чыыжынче депутаттар соңгулдалары октябрь 10-да эрткен. Аңаа хамаарыштыр санаашкыннар уламчылап, протоколдар ам-даа четчетелеттинип турарын барым-даалааш, номчукчуларывыска амдылызында баш удур санаашкынарның түңнелин сонуграттыыс.

Соңгулдаларга киришкен партиялардан:

«Чаңгыс демниг Россия» 77,62 хуу үнү алган; РФКП — 4,44 хуу; РЛДП — 3,42 хуу; «Россияның патриоттары» — 0,97 хуу; «Чөптүг Россия» 10,28 хуу үнү алган болуп турар.

Республиканың чаңгыс мандат-
тыг округтарына эрткен соңгул-
даларның чүгле 16-ның түңнели
илерзэн. Эң хөй үннү алган

депутатка кандидаттар бо: Ю.В. Гаврилов (Правобережный № 1), В.Т.Ховалыг (Автодорожный № 2), З.Ю.Доржу (Центральный № 3), А.Б.Кок (Первомайский № 4), Р.Н. Хайманова (Ленинградский № 5), В.Г.Глухов (Восточный № 6), Р.С. Монгуш (Барыин-Хемчиктин № 7), М.М. Чульдум (Бай-Тайганын № 8), Р.Д. Деге (Чөөн-Хемчиктин № 9), Ө.Х. Ондар (Сүт-Хөлдүн № 10), К.Т. Даваа (Чаа-Хөлдүн № 11), В.М. Бартына-Сады (Улуг-Хемнин № 12), С.С. Монгуш (Кызылский № 13), Л.М. Хөвөңмей (Биш-Хемнин № 14), Ю.В. Кара-оол (Каа-Хемнин № 15), Ш.В. Дандар (Эрзиннин № 16).

Соңгулдаларның долу түңнелдерин дараазында үнер солундан номчуур силер.

Бистиң корр.

ажылдап турар соңгулда участогунга ол үеде эң-не улуг назылыг соңгукчуга, Кызыл кожууннун хундүлүг чурттакчызы, куш-ажылдын хоочуну, 78 харлыг Биче-оол Түлүшевич Кенденге комиссия кежигүннери байыр чедиргеннер.

Биче-оол Түлүшевич өөнүн ишти Роза Кыргысовна-биле чедип келгеннер. Оларның чурттап турар чери бо соңгулда участогундан оранчок ырак-даа болза (суурнуң өске ужунда), олар соңгул чедип келгеннер. Роза Кыргысовна: «Соңгулда дээрге — улуг харысалга-дыр. Бистер бүгү назывыста соңгулдадан чыда калбайн, соңгул келдивис. Бистер аныяк турганы, выйста, Совет Эвилели турган үеде, кижилериниң аңаа хамаарылгазы аажок шыңгыы турган. Соңгууру дээрге-ле, күрүнениң эрге-ажыын камгалап турары ол. Ол дээрге-ле хамааты киж и бурүзүнүң хүлээл-гези-дир» — деп чугаалал турар. Навынының дургузунда хөй соңгул-даларга идепкейжи киржип келген коочуннарның үлгегер-чижээн кө-лүп; ол хүн аныяк-өскөн база хөйү-

биле соңгуп, республиканың салым-чолунга бодунуң үлүүн киириштирген.

СУКПАК СУУР

Республиканың бүгү булуңна-
рының чурттакчылары хамааты
хүлээлгезин күүседип, боттарының
бадылаашкынын берип, шилил-
гезин кылган. Кызыл кожуунуң
Сукпак сумузу девискээри-биле-
даа, чурттакчыларының саны-биле-
даа улуг суурларга хамааржыр.
Ында Кызыл кожуун талазы-биле
№ 96, 97 соңгудла участоктары
аждалан.

Эртеги шакта бадылаары-биле сумунун Култура бажыында № 96 сонгүлда уастогунче чурттакчылар эвэзш-бичелеп барып турлар. Баштайгылар колдуунда эн-не идеп-кейлиг болгаш ырак черже чорук-херек бүдүрөр дээн хамаатылар боор болду.

Соңгuldаның ажылының эгелээнинден эртенгиниң 10 шапка чедир 93 кижжи бадылаан.

(Уланчызы 2-ги арында).

КЕЛИР ҮЕ, ХӨГЖҮЛДЕ ДЭЭШ...

ТР-нің Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич биле Лариса Сагаан-ооловна Кара-оолдарның соңгуп турары.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Сумунуң соңгупта даңзызында ниитизи-биле 1483 кижиги кирип турар. Хүннүң дүштеки үезинде соңгукчулар хөйү-биле соңгаан. Кежээкин 18 шактың байдалы-биле 603 кижиги соңгаан. Соңгупта хүнү адалтыр чоокшулап турда, соңгукчуларның хөйү-биле бадылап келгени демдеглеттинген.

Соңгукчулар даңзызынга хамаарыштыр четпестер бары демдеглеттинген. Чүге дизе соңгукчунуң ады кол даңзыда кирбээни таварылгалар чаңгыс эвес удаа болуп турар. Доктаамал чаңгыс бажында чурттап турар кири бижидилгелиг кижиги безин кол даңзыда чок болганы-биле немелде даңзыже кири бижидип, соңгуур ужурга таваржып турган. База ол ышкаш соңгукчу кижиниң ады шын эвес бижиттинген база таварылгалар бар.

Соңгукчулар аразында эң-не улуг идепкейни улуг назылыг кижилер көргүскенин эскерип болур. Чүге дизе оларның үезинде быжыг сагылга-чурумнуг болгаш хары-салгалыг болуру бирги чергенин турган болгаш, шак ол кижизидилге оларда артып калганын бадыткап турар. Аныяк салгал олардан үлгер алыры артык эвес. Соңгууру дээр-ле — чогуур хар-назы четкен хамааты кижиги бүрүзүнүң хүлээлгези. Ынчангаш кижиги бүрүзүнүң кылган шын шилилгезинден бистиң чуртувустуң сайзырап хөгжүүрү хамааржыр дээрзин хамааты бүрүзү билер ужурлуг. Сукпак суурга соңгупта чогуур ужурлуг деңгелге эрткен.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Кызыл хоорайның №15 лицейиниң кол өөредилге бажынында турар Чехов №15 соңгупта участогунда 1592 соңгукчу бүрүткеттинген. Бо участоктуң соңгукчуларының бадылаашкыннары дээш Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаттарының мандаттары дээш бо соңгупталарда киржип турар кол партиялар «демисежи» турар. Соңгукчулар аразында баш бурунгаар чоруткан шинчилелдерни өөренип

көөр чүве болза, партиялар аразында «Чаңгыс демниг Россия», а чаңгыс мандаттыг округта база-ла бо партияның кандидаты мурнап чоруп турары илерээн.

Бир эвес шыны-биле миннир болза, бо участоктуң соңгукчулары бадылаашкыннар үезинде улуг-ла идепкей чок киржилгелиг деп чүвени мурнунда эртип турган соңгупталар катап-катап бадыткап турган.

Бо удаа бадылаашкын черинге хүндүскүнүң 12.00 шак ажып турда

келген бис. Участоктуң соңгукчулары ол үеде чаа-ла шору кээп, бадылап эгелээн турган деп болур. Улуг залда он шаа соңгукчу боттарының адресстериниң аайы-биле тарамык тургулап алган, соңгупта бюллетеньнерин амыр-тайбың алган тур. Мурнунда ышкаш бадылаашкын кылыр тускай өрээлчигештер чок, а үш стол кырында Россия биле Тываның сүлделерин чураан бедик эвес чаглак бар.

Бадылаашкыннар чоруп турда, кандыг-бир хажыдышкыннар болбазы-биле соңгупталарда киржип турар партиялар болгаш чаңгыс мандаттыг соңгупта округдан кандидаттар боттарының хайгааракчыларын база бо соңгупта участогунда тургускан. Олар улуг-ла хөй соңгукчулар чогуундан харын-даа чалгаарап олурар кылдыр сагындырды.

Хүндүскүнүң 12.00 шакка чедир бо соңгупта участогунуң соңгукчуларының 70 хире хуузу соңгуп келбээн деп чүве соңгукчулар дептеринден көскү болган. Мырыңай бадылаашкын бюллетеньнери албаан соңгукчуларлыг арыннар оон көскү болуп турган. Бир эвес соңгукчуларның эң идепкейлиг

соңгуур үези ол деп санап алып болза, оон ыңай үеде соңгукчуларның саны улуг-ла көвүдөвейн барып болурунун айыылы турган. Ынчалза-даа бо участокка баштайгы түннелдер езугаар «Чаңгыс демниг Россия» партия, а Дээди Хуралдың депутатынга эң хөй бадылаашкынны ол-ла партияның төлээзи Андрей Көк алган болуп турган.

АВТОДОРОЖНЫЙ № 2

4 дугаар профтехучилищениң оң талакы коридору-биле эртип кээрге, узун, делгем залда соңгупта комиссиязының кежигүннери шалыпкыны-биле соңгукчуларны эртирип тур. Бюллетеньнер кири сугар кабинкалар чанынга бирде оочур эндерли-даа бээр, бирде эвээжей-даа бээр. ТР-нің Дээди Хуралыңче Горный № 27 соңгупта округундан депшидип турар кандидаттарның болгаш партияларның даңзызы-биле таныжып, номчуп алыры-биле соңгукчуларга таарымчалыг байдалды мында тургускан: кабиналарның чанында стол, сандайларны белеткеп каан. Аңаа олуруп алгаш, соңгукчулар таваар номчуп танышкаш, шилип бадылап турлар.

Соңгупта комиссиязының кежигүннериниң олурар стол, сандайларының дужунда салган сандайларда хайгааракчылар олуруп турлар. Олардан сонуургап айтырдым.

— Силер кымны азы кайы партияны төлээлеп хайгааракчылап келдиңер?

— Че, аңгы-аңгы, кайыын-даа келгеннеривис бар — деп, оларның бирээзи аныяк херээжен кижиги шала хөөн чок харылай-дыр. Улаштыр айтырдым. Ийи-үш-даа кижиги «Анаа сонуургап көрүп ораывыс ол-дур» дээр, дорт харыы бербеди. Эл-

дептиин аа.

Соңгукчуларга-даа, ажылдап олар комиссия кежигүннеринге-даа шаптыктавазы-биле үнер эжик чоогунга туруп алгаш, бадылап кааппан кижилер-биле чугаалажыр бодап, манал тур мен. Назы-хары дөгүй берген өг-бүлө улус кел чор.

— Буруудатпайн көрүнер, журналист кижиги мен, силерден каш айтырыг салып болур ирги бе?

— Кайы партия дээш база кайы кандидат дээш бадыладыңар, сонуургап болур бе?

— Коммунист партия дээш бадыладыңар. Өөм ишти коммунист партияның кежигүнү чораан кижиги, ам кадыының аайы-биле чер четпестээни бо-дур, шаанда кончук активчи кижиги болгай. Партияның даалгазы-биле олут орбас ажылдап чорду — дээш, акый каттырды.

Ийи аныяк уруг буфеттен садып алган боова-боорзаан барбазынче сукпушаан, үнер эжикче углай чоруп орлар.

— Экии, кыстар! Кымны бадыладыңар, кайы партия дээш бадыладыңар, чугаалап көрүңерем. Бир дугаар соңгуп тур силер бе?

— Экии! Чок, бир дугаар эвес, чазын референдум болуп турда, бир дугаар соңгупталарга кириштивис.

— Канчаар бадыладыңар ынчаш?

— «Единая Россия» дээш бадыладыңар.

— Чаңгыс демниг Россия партиязы дээш ышкажыл.

— Ийе, ийе. Оон ыңай аныяк эмчи Вячеслав Ховалыг дээш бадыладыңар.

Ынчалдыр-ла дүш эрткижеге

вайн, кайы партия дээш боор. Ийиде, Өнер Ондар мурнунда ажылдап депутаты-тыр.

Бо кожуунда дөрт соңгупта округтарын ийи аңгылаан: Шанчы болгаш Чо сумулар чаңгыс мандаттыг округтары-биле бир корда Ак-Туруг болгаш Булуң сумулар бир кордакчыны үндүрер ужурлуг. Нийти кожуунуң чону соңгупта идепкейлиг киржип ту-

соңгукчулар-биле чугаалаштым. Кижилерниң арын-шырайында-на илден боор-дур. «Чаңгыс демниг Россия» дээш бадылаан кижилер омак-сергек, хөглүг, айтырылгарга күзелдиги-биле харыылаар-дыр. Оларның арын-шырайында — идегел, бүзүрел, чоргаарал. Ындыгларның саны хөй-дүр дээрзин сеткил ханышкын-биле эскердим.

УЛУГ-ХЕМ, ЧАА-ХӨЛ

Чаа-Хөл кожуунуң Шанчы суурга хуу херээм аайы-биле октябрь 10-да эртенгиниң 10 шак ажып турда, азы ТР-нің Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаттарын соңгуур соңгупта эртип турарының дугайында бир дугаар медээни берип турда, четтим.

Соңгупта участогунуң даргазы Дуру Бегзиевна Монгуштуң дыңнатканы-биле алырга, бо суурда соңгуур назылыг 209 чурттакчы бар. Оларның 10 хуузу — студентилер. Бир дугаар берген медээ езугаар 30 кижиги соңгаан. Кымны-даа мурнай бир дугаарында Очур-оол Ховалыгович Норбу соңгаан болду.

Мында чаңгыс мандаттыг соңгупта округундан «Чаңгыс демниг Россия» партияның кежигүнү Өнер Ондар болгаш «Чөптүг Россия» партиядан Амир Ондар боттарының кандидатураларын салып турарлар.

Буян Данзырын, студент:

— Мен бир удаада чанып кээп, соңгуптага киржип, ийиде, ааш-чем курлавыры ап алып дээш келдим. Партиялардан «Чаңгыс демниг Россия», кордакчылардан Өнер Ондарны соңгудум. Чүге? Чүге дээрге, чаңгыс чер-чурттуум Сергей Шойгунуң партиязы дээш соңгу-

эскердим.

Чаа-Хөл кожуун 95 хууза келген дээрзин дүүн, октябрь 10-да, эртенгиниң 10 шакта Чаа кожуун чагыргазының да Диинмей Балбан-оолдан арымга, харыылады.

Улуг-Хем кожуунуң Шанчы Арыгга дүш соонда кээ кайы-даа соңгупта округта урналарда саазыннар чер чорду. Кезек-кезек болг соңгупта участоктарының көөрүмге, эвээш-ле, эвээш.

Кежээкин 20 шакта Чаа кожуунда участогунуң медээ бозинде чеде бээримге, 1027 сумунуң 560-ы соңгуп келгелер көргүзүгден хөйү үндүрүп Чүге референдумга идеп кээп турган соңгукчулар соңгуптада эвээш кээп туралар.

Соңгупта участогунуң ажылчылары бажыңнарны чедир вээн деп буруудадыр мен дээрге мээң төрелим Тагдар думчузунда 2 дугаар бажы чурттап турар. Ол соңгупта тогунга чедип шыдавас, кадык, кезээде бажыңыга соңгупта турган. Бо удаада аңаа үн бригадасы келбээн. Бажың соңгупта дугайында билдиргилер соңгупта участогунуң ажылчылары кээрге, кириер бодап чугаалады. А кажан бажы улус келбес боорга, мени болгай, демдегелп алган бо бодаанын ол чугаалады.

Бо дээрге мээң хуу амылым-биле холбашкан эскерим-дир. Өске мындыг хөгжүм чижектер та чеже чүве? Та катап соңгупталар эртирин улус бис. Сагындырыг, киннер катап таттынып-ла Дараазында соңгупталарга өөренип көөрү күзениң.

Репортажтарны Аяна БИЧЕ-ООЛ, Валерия КОНГАР, К. КӨК-ООЛ, Светлана БАЛЧЫР, Айлан ДАРЖАА белеткээ. Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуртун.

ЧҮГЛЕ ЧАШТАРГА ЭВЕС...

Чоннуң кадыы — ниитилелдин байлаа

ИЕ-ЧАШКА ТААРЫМЧАЛЫГ

Кадык камгалалының «№ 1 божудулга бажыңы» муниципалдыг албан чериниң херэеженнер консультациязының хүнде 80 кижилер хүлээп алыр немелде участоктары Кызыл хоорайда ажыттыңан.

Кызыл хоорайның Улуг-Хем кудумчузунун 17 дугаар бажында ажыттыңан херэеженнер консультациязы 15 участоктун херэежен чонун хүлээп ал эгелзэн.

Чулдум кудумчузунда херэеженнер консультациязында 9 эмчи 58599 херэежен чонну хүлээп, херэеженнер аарыгларын эмнеп, иштиг херэеженнерни хайгаарап турган болза, ам ону эде хувааган.

Бо чылдың 9 айында иштиг херэеженнерниң саны 6,1 хуу көвүдөп, диспансер хайгааралыңа кирген. Ол-ла үениң иштинде 2098 херэежен ие болур аас-кежиктиг болган. Чыл санында херэеженнер аарыындан аарыыр чорук 2 катап өзүп турары демдеглеттинген.

Ынчангаш херэежен чоннуң база ие-чаштын санының көвүдөп турары-биле херэеженнер консультацияның участоктарын немей ажыдары үениң негелдези болу бергени ол.

4693 муң рубль түңүңе септелгени кылган херэеженнер консультациязының чаа ажыттыңан салбыры хоорайның хавак кырында чурттакчыларын хаара туткан. Хоорай бюджетинден 600 муң рубль, республика бюджетинден база ол хире акша-хөреңги салышкынынга дериг-херекселди садып салган. Ында 4 гинеколог эмчи ээлчежип хүлээп алышкынны чорудуп эгелзэн.

Чыл санында 18 муң уруглар стоматология ачы-дузанын ап турар. Ооң иштинде аарыг диштерни каш удаа аштап-арыглап, plomb салыры дээн шыкаш нарын эмнээшкннер бар.

Ынчангаш уругларның диш эмгезин чаа дериг-херекселдер-де дерип, материал-техниктиг-те чаартыры негеттинип

келген.

1946 чылда туттунган уруглар-ның стоматология поликлиниказын бо хүннерде чаа оран-саваже кө-

жүрген. Эң-не эргежок чугула бол-гаш нарын дээн дериг-херексел-дер-биле четчелзэн. Баштың сегел талазын рентгенге калбаа-биле тырттырар ортопантомограф ап-парады чүгле бо албан черинде дериттинген. Аңаа чүгле уруглар эвес, а төлевир-биле улуг улус ба-за шинчилелди эрттирип, диштерин тырттыртып алыр аргалыг.

Тываның аалчылары

ООЛЗУГ ОРАН – ТЫВА-ДЫР

Октябрь 8-те Тываның күрүне филармониязынга «Останкино» телекомпанияның чиңгине директору, «Человек и закон», «Канал 9» теле-дамчыдылгаларның автору Алексей Викторович Пиманов тыва чоннуң ыдык чүдүлгелериниң бирээзи — буддизм өөредиин дыңнап, аңаа хамаарышкан езулалдарны сонуургаан.

Күм элезип-биле баштайгы шенелде.

Индияда Гоман хүрээзиниң башкыларының өңнүг күм-ден кылганы Ямантаки ман-зын чүдүкчүлөргө сонуургап, сүзүүн, айызын ап турарын нарын боорда хөй күже-ринниң ажылды канчаар-дын сонуургап көөр аргалыг-ын. Тибет ламаның көргүзүлгү-айгы өөредии-биле А. Пима-новдун ат-сывын өңнүг эле-эн сиилбип бижирин шензэн. Э бүгүнү сонуургадып келген Чыңгыздар Даргазының ачызының хүлээлгезин аңаа турар — Чазак Дарга-ның Канцеляриязының удур-ду А. Монгал, ТР-ниң Камбы-зы Тензин Цултим, ооң ачызы Буян башкы тыва чүдүлгезиниң, мандаланың

мас-тыр мен. Бир-ле тоолзуг шин-чилиг байдалга чордум деп өске-лерге чугаалап болур мен. Ол дээш тыва чон силерге четтирдим» — деп, сураглыг журналист ужура-жылгазын түңнээн.

Шынап-ла, эгээртинмес бай тыва чуртувустун делгемнерин, онзагай каас-чаражын, делегейде сурагжаан хөөмей-сыгыдывысты, чеди чүзүн малывысты, ажыл-ишке, спортка, уран чүүлге сура-жаан алдар-аттыг кижилеривисти сонуургаткан болзувусса, рес-публикага бир дугаар кээп чораан хүндүлүг аалчывыс дыка-ла хөй «чүкчүтүг» чанар турган боор. Тыва чурт ооң иштиги сагыш-сеткилин бодунче сорунзалааны чадапчок, ам база катап эргип келзе хөңнү-ле боор.

ТӨРЭЭН ЧҮРТКА ЫНАКШЫЛ ДЭЭШ...

Хөгжүмге ынак хөй-хөй санныг россияжи болгаш тыва көрүкчү-лерниң кумири «Любэ» бөлүү Тывага бодунуң концертин бараалгат-каш барган. Октябрь 8-те В. Көк-оол аттыг Ты-ваның хөгжүм-шии театрынга дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга ачы-буянның база анаа көрүкчүлөргө бир-бир концертин көрүкчүлөр сонуургап көрген.

Хөрээн сыңмас, чырыкка чыл-чырыктаан орден-медалын кадаан көрүкчүлөр чаарттыңдыр септет-тинген каас-коя театрың залын дола берген. Николай Расторгуев-тиң удуртканы «Любэ» бөлүүнүн шериг-патриотчу ырыларынга каш салгалдың езулуг эр кижилери кижизиттинип, ооң езулуг мөге-йкчилери болу берген. Дайын-чааның аарышкызы база төрээн чуртка, эргим кижилеринге ынак-шыл темалары бөлүктүн ырыларын колдап, ханы бодалче кирип, философчу сайгарылганы кылы-рынга дузалаар. Ынчангаш төрээн чуртунга ынак патриоттарның, оларның сеткил-хөөнүн үлешкен чоок кижилериниң сонуургалын хаара туткан чон ол хүн чүгле театрга эвес, а Арат шөлүңге база чыгылып, ансамбльдин оюн-көргүзүүн тускай дериттинген экрандан көөр аргалыг болган.

«Бүгү чуртта силерниң уран талантыңарга чон мөгейип, ыры-ларыңарга канчаар-даа аажок ынак деп билир бис. Дыка үр ма-наашкынывыс соонда хөй нацио-налдыг бистиң тыва черивиске бо хүн аалдап келгениңер дээш улуу-биле өөрүп четтирдивис — деп, ТР-ниң Чыңгыздар Даргазы Ш.В. Кара-

Езулуг эр найырал доңнаттыңан.

оол бодунуң чугаазын эгелзэш, — Улуг Тиилелгениң 65 чылы — юбилейлиг чылда бистиң респу-бликага келгениңер улуг белек-тир. Ылаңгыя афган, чечен дайынының киржикчилери — бистиң маа-дырларывыс силерни дыка манап турган, ам бо хүн бо залда сеткил ханышкын-биле силерниң ырла-рыңарны дыңнап олур бис. Силер-ниң ырыларыңарда езулуг эр кижилерниң найыралы, солдат чурттал-га, төрээн чуртка ынакшыл сиң-никкен. Ол чүгле бо үениң салга-лының эвес, а келир салгалдың база ынак ырылары болурунга

бүзүрээр мен» — дээш, «Дайынчы акы-дуңмашкы» шимчээшкнниң мурнундан боодал чечектерни сунуп, кадыкшылды күззэн.

Тыва Республиканың Чыңгыздар Даргазы Ш.В. Кара-оолдун чар-лыы-биле аныяктар ортузунга шериг-патриоттук кижизидилгени доктаамал суртаалдап, төрээн чуртунга ынакшылды, чоргааралды оттуруп чорууру дээш Россияның Улустун артизи, «Любэ» бөлүктүн удурткучу Н.В. Расторгуевти база ооң коллегаларын «Улуг Тиилелгениң 65 чылы» юбилейлиг хөрек демдектери-биле шаңнаан.

Арынны Айлаң МОНГУШ белеткээн.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Коррупцияга удур комиссияның хуралындан

АЖЫЛ ЧОРУТТУНУП ТУРЗА-ДАА...

Эрткен неделяда Тыва Республикада коррупцияга удур комиссияның ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Ону Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Канцелярия удуртукчузу А.М. Монгал удуртуп эрттирген.

Коррупция—латин дылдан укталган сөс. Очулдуарга, саттыныкчы чорук база улуг эрге-чагыргада олурар кижилерни болгаш политиктерни садып алыры; ээле олурар бедик эрге-чагыргазын бодунга дорту-биле шингээдип, байып алыр сорулгалыг дээн утка-биле илереттинер. Анаа бөдүүн киж бодаарга, бистиң бичии республикавыска ыңдыг чоруктар кайын турар чүве деп бодаар. Херек кырында Тыва Республикада коррупцияга удур комиссияның хуралынга олурарга, бодунга ажык-кончаа сүрүп чурттап чоруурлар бар дээрзин киж билип алыр. Ылаңгыя эрге-дужаалдыг черлерге ажылдап тургаш, черни бодунга хуужудуп алгаш, ону ам улуг өрткеке садып-саарып турарлар Кызыл кожуунда, Кызыл хоорайда бар болуп турар. Кызыл кожуунун чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турар В.Ю. Лихачевтун дыңнадыындан алырга, хуужудуп каан ол черлерде амгы үеде чаа-чаа тудуглар туттунуп турар, а ол черни кымны деп-даа тодарадып алыры берге, дорт ээлери чок болуп, документилери база кымны-даа адында деп чүве билдинмес. Кара угаан-биле бодаарга, суурга кижини хамаанчок, кымны, кайы кудумчунуң ыдыл ол деп чүве безин билдингир болуп болгай. Каа-Хем суурнуң даргаларының чөлшээрел чок черлерде туттунуп турар чаа тудугларның ээлери тыппайн, кара туразында тудуг-суур тудуп, оларны аар өрткеке садып-сайгарып турар кижилерни кандыг-бир чылдагаан-биле дилевейн, ээлери чок дээш суд органнырчы бербейн турарын Тыва Республикада корруп-

цияга удур комиссияның кежигүн-нери сула хөдөлүшкүн кылдыр хүлээп көргөн.

РФ-тиң Чер кодекзинин 71, 72 чүүлдеринге дүүштүр черге контролду тускай күрүне органы болгаш тус чер органныр чорудар ужурулуг. Тыва Республиканың девискээринде күрүнениң чер контролюн Россияның даңзы тургузар Тыва Республика талазы-биле эргелели чорудар ужурулуг. Эргелелиң ажылдакчылары күрүнениң кадастр инспекторлары-биле Кызыл хоорайның мэриясы кады ажылдажылганы чорудуп, чер хоойлужудулганын үрөп турар кижилерге 500-тен 1000 рубль чедир, албан-дужаалдыг кижилерден 1000-2000 рубль; а юридиктиг эргелели албан черлеринден 10 муңдан 20 муң чедир хемчээлдиг торгаалды онаап турар дээрзин Кызыл хоорайның мэри В. Ховалыг дыңнаткан. Эрткен үениң дургузунда Кызыл хоорайга черни кара туразы-биле ээлеп алган таварылгалар илереттинген. Оларга хамаарыштыр чер контролюнун талазы-биле актыны тургускан болгаш РФ-тиң даңзы тургузар Тыва Республика талазы-биле эргелелинче чоруткан. Бо чылдың эгезинден сентябрь 20-ге чедир даңзы тургузар эргелели 78 административтик херекти оттурган болгаш 76 муң рубльдин торгаалын чоруткан. Боттарының кара туразында эжелеп алган шөлүңге тудуг-суурну тудуп алган болза, ону чүгге хоойлу езугаар суд шийтири-биле хостап болур. Кызыл хоорайның мэриясының судче кириген 9 херектерин суд оларның талазынче шийтирлеп берген, бир хамааты ол черни боду эки тура-биле берипкен. А ка-

жан черни кара туразында эжелеп алгаш, ону чүгге кажаалап алган азы чагы тургузуп алган болза, ону ал каапкаш, черни хостап болур. Тур туттунган ыңдыг 23400 дөрбелчин метр тудугларны болгаш 2400 метр херимнерни туруп, чок кылган. Черни ийи-чаңгыс кижилер кара туразында эжелеп ал, аңаа тудуг-суур тудуп, оон кедерезе, садып-саарып, ажык-кончаа кылбазы-биле Кызыл хоорайның девискээринге улуг, хөй кижилер кирип турар ниитилелдерге чырыктыг, суглуг кылдыр черни садарын мэрия шийтирлеп, ону боттандырып эгелей берген. Киж бодаарга, кончуг шын шийтир хевирлиг. Амгы үеде хоорай кыдында кандыг казанак бажыңнарны чок дээр, суурлардан көжүрүп эккелген кыштаг бажыңнардан эгелээш... Улуг шөлдүг ниитилелдерге кирип алган кижилер бодунун турар черин аян кири каастап, улуг, чараш бажың тудуп алырын кызар болгай, бир квартал хире черге чаңгыс аай төлөвилелдиг бажыңнар чыскаалып туруптар болза, кайы хире чаражыл? Ынчан-на республика төвү хоорайыс чарттынып, улуг хоорайлар ышкаш аян-шинчи кире бээр дээрзинге бүзүрээр апаар.

Тыва Республиканың Дээди судунун суд статистиказының болгаш информация килдизинин бо чылдың алды айларының дургузунда коррупция угланышкынныг херектерни судтарга көргөниин ду-гайында медээзин езугаар алырга, бодунун эрге-дужаалын ажылдап, хөй санныг хээли алган 8 кижинин 5-жинин херээн судче шийтиркен болуп турар. 6 херекке буруудаткан шийтиркенди үндүргөн. Моон алгаш көөрге, ажыл-агыйларда бодунун ээлеп турар эрге-дужаалын өскээр ажылдап, бөдүүн кижилерден хээли ал, күрүне бюджетиниң саң-хөөзүн шын эвес чарыгдал турар кижилер бистиң аравыста бөгүндө бар болуп турарын херечилеп турар-дыр.

Светлана МОНГУШ.

КАА-ХЕМ СУУРДА НАРЫН АЙТЫРЫГ

Сентябрь 20-де ТР-ниң коррупцияга удур комиссиязының хуралында «Кызыл кожуун» муниципалдыг районун чагыргазының оралакчысы Виталий Чихачев мындыг дыңнадыгны кылган.

— Сөөлгү чылдарда Кызыл кожуун чагыргазы болгаш Каа-Хем суурнуң чагыргазы чер талазы-биле хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарын чаңгыс эвес катап кылган. Черни шын эвес үлээр талазы-биле улуг үлүг-хууну моон мурнунда ажылдап турган суур чагырыкчылары: Сандакова, Артаев, Ооржак кылганнар. Ол удуртукчулар үлээр черни электри энергиясы-биле хандырбайн, алганы акша-хөреңгизиниң бир кезиниң кассаже дужаавайн турган. Ол үеде хынаар органныр: прокуратураның, иштики херектерниң база ыңчангы «Роснедвижимостун» талазындан четчир хыналда кылдынмайн турганын бо чорук херечилеп турар. 2009 чылдан эгелеп прокуратура органнырчыне кожуун чагыргазы база хуу кижилер «Каа-Хем тудуг» КХН-ниң удуртукчузу Абрам Маманның, «Ай дажы» КХН-че, «Ак-Бедик» КБК-же болгаш өскелериниң-даа адынче билдиришкыннерни киригеннер.

Хыналда кылыр болгаш корумчурум тудар органнырны талазындан дээштиг хемчег албайн турарында А.Маманга удур тодаргай харыы ам-даа чок. Хөй айлар иштинде чоруткан истелген мындыг чүүл илереттинген.

Үер болган соонда Каа-Хем суурнуң девискээринде ам база 40 участок 50 муңдан 150 муң рубльге чедир А.Маманның карманынче саттынган. Чаңгыс ол-ла участок ийи, харын-даа үш катап саттынып турар. Когаралга таварышкан хамаатылар Кызылдың районнар аразында прокуратуразынче, ТР-ниң прокуратуразынче, ТР-ниң Иштики херектер яамызынын

ОБЭП-че июньда киригенер. Боттарының эрге-дүжүм эрттир ажылдап, чурттаар комплекзинин черин шын шийтирлээн А.Маман бот өскелерге хамаарыштыр хамааттан даа оттуртунмаан, хемчег алдынмаан. Бо хүнге чедир кыды ады адаттынган 3 ниитилел участоктарын үлөвишкан. Каа-Хем кожуун чагыргазына ыңдыг хамаатылар кээп, акшаны ниитилелдер удуртукчуларына холла дускаш, чер участоктарын алырга чугаалап турарлар. Бо хүнге Кызыл районнуң судунда А.Маманга удур чаңгыс херек бар, манга мегелеткен бир хамаатырин садыпкан болган.

Кызыл кожуунун чагыргазы чер айтырынын талазы-биле аразында хемчеглерни ал ээле бо талазы-биле айтырыгны шийтирлээри-биле комиссия туртунган, чер хыналдазын чоруткан биле база тускай комиссия тургустунган. Ол комиссияны даа ажылдарны кылган: бо чылдың апрельден эгелеп хоойлу-дүрүм сагывайн тургускан 28 херимнер бускан, боттары бузар кылды хамаатыларга дыңнадыгны кылган суд шийтирине чедир 60 хамаатыга чуртталга бажыңнарын тудуун соксадырын дыңнаткан, хоойлузун хажыткан улуска судче билдиришкыннер кылган.

Каа-Хем суурда кара туразы-биле туттунган бажыңнарын илереттинген черлер хөй. Бо бажыңнары айтырыгны төндүр шийтирлээн биле ТР-де коррупцияга удур комиссиясы Кызыл кожуунун чагыргазына, ТР-ниң Чазаның Даргазының Хөй-ниитинин айылы чорунун чөвүлелинин удуртукчулары-биле сүмөлешкеш, кыска кезеңде дээштиг хемчеглерни комиссия саналдап киририн дааскан.

Маадыр-оол ХОВАЛЫГ

ЧАМДЫК ТҮҢНЭЛДЕР-БИЛЕ

Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның коррупцияга удур демиселиниң планнарында кирген хемчеглер күүсеттинип турар.

Бо чылдың эрткен сес айларының дургузунда ИХЯ-ның экономиктиг адырының салбырлары коррупция угланышкынныг 34 кем-херек үүлгедиишкенин (саң-хөө-бюджет адырында—5, социал адырда—2, экономикада—24 болгаш айыыл чок чорук адырында—3) илереткен, 22 кеземче херээн оттурган.

Саң-хөө-кредит талазы-биле алыр болза, ал чоруткан оперативтик хемчеглерниң түннелинде Федералдыг үндүрүг албанының №1 районнар аразының инспекциязының бирги удуртукчуларын тургустунган эрге-хоойлу камгалаар органнырны болгаш сайгарлыкчы ажыл-чорудулганың төлээлери-биле баш удур дугурушкан кем-херек үүлгедикчилеринин бөлүүн илереткен болгаш кеземче херээн оттурган.

Ол дээрге, аңгы-аңгы түннере — 18 млн. рубль, АКШ-тың 50 муң доллары, 200 муң рубль дээш, өске-даа түннелер хээли алгаш, «Альянс Тува» деп КХН-ниң 350,01 млн. рубль түннүг немелде өртөк үндүрүүн хоойлуга чөрүштүр эгидип бээр дээн оралдажышкынны илереткени болур.

Бо кем-херек үүлгедиишкенин-

ринин талазы-биле кеземче херээн РФ-тиң Прокуратуразының ТР талазы-биле Истелге комитетинде истеп турар.

Федералдыг үндүрүг албанының удуртукчуларының контрол-хайгаарал болгаш чөлшээрел бээр эргелери улуг, оларда биче болгаш ортумак бизнестин ээлериңе немелде өртөк үндүрүүн эгидер эрге база кирип турар, оттуртунган кеземче херектеринин материалдарын езугаар алырга, ону ажылдап, «Альянс Тува» КХН-ден онза улуг хемчээлдиг хээлини негеп турган чорук болуп турар.

Чоруткан хыналдаларның түннелинде Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик кожууннарның чагырга баштыңнары, Барыын-Хемчиктин Барлык, Шекпээр сумуларының, Сүт-Хөлдүн Кара-Чыраа, Ак-Даш, Алдан-Маадыр сумуларының, Эрзинин Эрзин сумузуун, Тес-Хем-ниң Шуурмак сумузуун удуртукчулары, «Барыын-Хемчиктин» туберкулез эмнелгези» кадык камгалал албан черинин, Чөөн-Хемчиктин, Сүт-Хөлдүн төп кожуун эмнелгелеринин кол эмчилери административтик торгаал төлээринге бюджет акшазын чарыгдааны бадыйкаттынган.

Үстүнде адаттынган тус чер бот-башкарылга органнырны болгаш кадык камгалал албан черлеринин удуртукчуларының хөдөлүшкүннеринде 24 кем-херек үүлгедиишкени бар болган, 12 кеземче херээн оттурган, оларны РФ-тиң Прокуратуразының чанында ТР талазы-биле истелге комитетинде сайгарып турар.

Социал адырга хамаарыштыр алыр болза, ИХЯ-ның ажылдакчылары социал хандырылганың девискээр албан черлеринин удуртукчуларының акша-хөреңгени канчаар чарыгдал турарын кичээңгейге алган. Милиция ажылдакчыларының кылып чоруткан хыналдаларының түннелинде Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем кожууннарның күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелелдеринин албан черлеринде чаштарга чаңгыс удаа төлээр пособие акшаже «хол суккан» таварылгалар илерээн, оларны ол кожууннарның ИХХ-ларының истелге салбырлары кеземче херээн оттуруп, ону истеп турар.

Айыыл чок чоруктун адырынга хамаарыштыр алыр болза, 2010 чылдың апрель 29-та ИХЯ-ның бир улуг эрге-дужаалдыг ажылдакчызы административтик чурум хажыдышкынны чажырыптарын аазааш, 20 муң рубль түннүг хээлини ап турда, ону ол черинге тудуп алган. Ол талазы-биле кеземче херээн оттуртунган, удавас судче чо-

рудуптар. «Тываэнерго» ААН-ниң ажылдакчызы электри энергиязын шын эвес ажылдап турары дээш Кызыл хоорайның бир хуу сайгарлыкчызын административтик харыысалгага онаар турган, ону чажырыптар дээш акша шаңгалын негеп тургаш, туттурган. Ол кеземче херээн база удавас судка көөр.

Суд шийтирлерин күүседир талазы-биле суд приставтарының ажыл-чорудулганында байдалдарны база ИХЯ-ның экономиктиг кем-херек үүлгедиишкенинге удур демисел чорудар кезээниң ажылдакчылары чорутканнар. Хыналдаларның түннелинде Чаа-Хөл кожуунда суд приставының ажылдакчызынга хамаарыштыр албан-хүлээлгезин соора ажылдааны болгаш улуг хемчээлдиг акша мегелеп алыр дээн үүлгедиишкени дээш кеземче херээн оттурган. Ону ИХЯ-ның истелге эргелели сайгарып турар.

Республиканың «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда байдалды чажырылдыры» деп тускай сорулгалыг программазын боттандыра-рынга тускайлаан бюджет акша-хөреңгизинин чарыгдалын база хайгаараан. Ол талазы-биле Бай-Тайга, Кызыл болгаш Тес-Хем кожууннарда ук программаның аңгы-аңгы кезектеринге көрдүнгөн бюджет акшазын—ниитизи-биле 400 муң рубльди оорлаан чоруктар илерээн.

ИХЯ-ның ажылдакчыларының киржилгези-биле отчеттук үеде тендер садыглаашкыннарын бол-

гаш аукционнарны эрттиривер-рин хайгааралга алган турган талазы-биле улуг хемчээлдиг хажыдышкынны «Шагаан-Ал» хоорайга хөй квартиралар чурттуга бажыңын тудар» деп обон талазы-биле хыналда хемчеглеринин түннели көргүскөн. Бо чылдың март айда «Гарант» КХН-ниң коммерция директору бажыңны тударының аукционун оон бүдүрүлгезинин киришкен дээш 1.1 млн. рубль түннүг «хыналды» ап тургаш, туттурган. Аукционнун ниити түнү 16,3 муң рубль турган.

Ниитизи-биле бо чылдың эрткен сес айларында ТР-ниң ИХЯ-ның экономиктиг адыр харыысалга эргелели күрүне эрге-чагыргазыга удур 40 кем-херек үүлгедиишкенин илереткен, ол дээрге херээн чылдың бо үезинге деңгээл 25 хуу хөй болуп турар. Хээли алган чоруктарның фактыларын илерет-тир чоруктар 22,2 хуу өскөн (эрткен чылын 9 турган болза, бу чылын 11 болган). Оон ортумак түнү 18 млн. рубль болган, эрткен чылын 37 муң рубль турган.

Күрүне эрге-чагыргазының удур кем-херек үүлгедиишкенин черинин чедирген когаралы бо чылдын 1 млн. 578,1 муң рубль болган, эрткен чылын 213,5 муң рубль чеккен.

А. МОНГУШ

Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның экономиктиг адыр херек үүлгедир чорукка үүлгедир эргелелиниң начальниги.

Аяна БИЧЕ-ООЛ

Конкурс

МЕРГЕЖИЛДИҢ ТЕРГИИННЕРИН ИЛЕРЕТКЕН

● *Экскаваторнун «хымыжы»-биле серенги хавын хаай идиптир болур*

Октябрь 1-де ТР-ниң Улетпур болгаш энергетика хамызының организастааны экскаватор башкарыкчыларының аразынга сөөлгү бо каш чылдар дургузунда баштайгы конкурсу болуп эрткен. Ооң кол торулгазы — экскаватор башкарыкчыларының мергежил талазы-биле шылгараңгай дээннерин, оларның мергежил аайы-биле деңнелин илередири база ук мергежилдин ат-алдарын бедидери.

Конкурс ийи үе-чадага эрткен. Кезинде киржикчилер мергежил талазы-биле теоретиктиг шылгараңгай дуурааган. Аңаа экскаваторнун машиналарын айыыл чок аарының, баштайгы эмчи чедиреринин талазы-биле орук шимчээшкенин дүрүмгө хамаарышкан айтырыглар. Ийигизинде киржикчилер оларның бедик мергежилдин кырында көргүскеннер. Олар DAI 290 LC-7A маркалыг экскаватор-биле янзы-бүрү онаалган «хымыжын» бот-бот-тун ырак эвес кылдыр турданып каан мергелерге дээс-чылдырары, ол-ла «хымыжы»-биле долдур суг куткан

хумунну бир черден өске черге эскээри. База бир солун онаалга — экскаваторнун «хымыжы»-биле серенги хавын хаай идери.

Конкурстун түннелинде бирги черни «Стройсервис. Тувабурвод» ААН-ниң экскаватор машинизи Владимир Альбертович Тожду, ийигизин — «Тардан Голд» КХН-ниң төлээзи Иван Степанович Калинин, а үшкүзүн — «Чеди-Хөл теп-лоэнерго» ААН-ниң тракторист-экскаваторшиги Метислав Докун-оолович Дамба олар тиилеп алгаш, тус-тузунда өртектиг шаңналдарны бирги черге «Чедер» курортунче ийи кижиге дыштаныр путевкаларны болгаш соталыг телефонну, ийигизинге — плазма телевизорну,

Экскаватор башкарыкчыларының тергииннери.

а үшкүзүн — бажыңга кинотеатрны тывысканнар.

Октябрь 6-ның хүнүнде Элегес хөмүр-даш уургайының баазына «БелАЗ» чүк машиназының чолаачыларының конкурсу база болуп эрткен. Бо удаада мөөрей киржикчилери улуг машинаны мунуп алгаш, кыска үе дургузунда

черде шыйган 8 санның хевирин эдиртир халдыр, «БелАЗ»-ты дедирлендирер база кызаа черге ону ээр онаалга алганнар. Киржикчилерниң хөй кезин «Элегес Майнинг» КХН-ниң ажилдакчылары болган. Чаңгыс кижиге «Тувинская горнорудная компания» КХН-ниң чолаачызы. В.Т. Самбуу конкурс дугайында чарлалды телевидение дамчытыр көргөш, аңаа киржир деп шийтирлеп алган. Амгы үеде ол түр када ажилдавын турар болгаш Кызылдың Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төптүн хайгааралында турар. «БелАЗ» машиназын мунарын ол ук төптүн талазы-биле Черногорск хоорайына өөренип алгаш, тускай шынзылганы холунга алган. Ынчалза-даа бо хүнге чедир ол мергежилдин аайы-биле ажил тып чадашкан. Бо конкурска ол бодун төлээлеп турган.

Изиг демиселдин түннели-биле бирги черни «Элегес Майнинг» КХН-ниң төлээзи И.Ю. Вязовский, ийигизин ол-ла бүдүрүлгениң белаизи И.В.Владимиров, үшкүзүн «Тувинская горнорудная компания» КХН-ниң ажилдакчызы С.Н. Карепин тиилеп алган. Олар шуптузу өртектиг белектер база конкурс киржикчилеринин дипломнары-биле шаңнатканнар. В.Т. Самбуу ажилдап алган балдарының саны-биле беш дугаары бооп, 2500 рубль-биле шаңнаткан.

Конкурс киржикчилеринге белектерни ук конкурстун деткикчилеринин ачызында тыпсыр аргалыг болган, ынчангаш ТР-ниң Улетпур болгаш энергетика хамызы «Лунсин» КХН-ниң, «Тардан Голд» КХН-ниң, «Ойна» алдын уургайының болбаазырадыр бүдүрүлгө кооперативинин удуртулгаларына өөрүп четтиргенин илередип турар. Ол ышкаш мындыг хевирлиг мөөрейлерни моон-даа сонгаар доктаамал организастаарын аазап турар. Ынчангаш шак бо тускай мергежилдик кижилерни бо конкурстарга идеп-кейлиг киржиринче кыйгырып турар.

Мөөрейни Элегес сумузуунун бөлүк өөреникчилери база сонуургап чедип келгеннер. Чолаачылар оларга «БелАЗ»-тын тургузууга хамаарыштыр тайылбыр чугаа чоруткаш, күчүлүг машиназына олуртуп алгаш, халыткан-даа. Оолдар аңаа аажок өөрээнер. Канчап билер, оларның аразында келир үеде бо күчүлүг машинаның мунуучулары-даа бар бооп чадаваз.

Мындыг хевирлиг конкурстарны доктаамал эрттирип, ажилчин мергежилдиглерни шак мынчаар деткир болзувусса, келир үеде аныяк өскөн ук мергежилдерни хөйү-биле шилип алыр алаар дээрзинге бүзүрел бар.

Авторнун тырттырган чурклары.

«БелАЗ» башкарыкчылары ойнап алган шаңналдары-биле.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ӨҢНУКТЕРИ

Бистиң республикада көдээ ажил-агыйының кол аягы мал ажил-агыйы колдап турар. Ооң бурунгаар өгжүлдизинге ветеринария адырының ажил-агыйы эң-не чугула болгаш харысалгалыг кылды кылып турарын маңаа демдеглээр апаар. Алдың күш-шыдалын болгаш кадыын хайгааравышаан, малдың уксаазын экижидип, ооң продуктулуг чоруун көвүдедири — оларның сонур-лында.

Төөгүжө хая көрнүп көөр Тывага ветеринария албаны 1927 чылда ол талазы-аарысалгалыг Россияның чөвүлекчизи Ф.Шепелдуртулгазы-биле эгелээн. Хоорайда Кочетов кудум-а амгы үеде 26 дугаарлыг баштайгы мал эмнелгезинганы төөгүжө кирген. Ол негелдези болган, чүге дизе аңаа араттарның малының өзүп, ветеринарлыг хайала чайгаар негеттинип 1912 чылда малдың ниити саны 259 муң турган болза, ылда 687 муң баш чедир

өскени демдеглеттинген. А 1927 чылда ол барык 800 муң ажа берген. Малчыннар колдуунда-ла улусчу эмнээшкенин аргаларын аягылап, эм ояттарны ижиртип, ханнап, берттинген черлерни боттары эмнеп ал турза-даа, малдың иштиги аарыглары негтереп, тускай эртемниглер-биле чепсегленирин үе негеп келген. Үе-үе болгаш бо-ла көдүрүлүп келир сибирь язвасы, сап, яшур, оспа дээн ышкаш халдавырлыг аарыгларның когун үзүп эмнээри эргежок чугула хемчеглер болу берген... Ырак-даа бол, чоокта чаа ышкаш болу берген ол үелерни сактырга мыяда бо —

деп, Тыва Республиканың күрүне-ниң кол ветеринар инспектору Рина Максимовна Монгуш чугаазын эгеледи. — Малдың халдавырлыг аарыгларын болдурбазы чүгле экономиктиг эвес, социал ужу-дузалыг айтырыг дээрзи билдингир. Айылдыг аарыгларның өөскүп үнерин чайладыры ажил-агыйлар, регионнар база кызыгаарлар аразының экономиктиг өгжүлдизинге болгаш чоннун кадыкшылынга салдарлыг. Чылдың-на ветеринария албанының специалистери диагностика тургузар муң-муң шинчилелдерни, лабораторлуг анализтерни тодарадып, онза айылдыг аарыгларга удур хемчеглерни ал чорудуп турар. Амгы үеде Тываның ветеринария талазы-биле хайгаарал албаны паразиттиг халдавырлыг аарыгларның болгаш балыктарның аарыгларының талазы-биле химия-токсикологтук, радиологтук, ветеринар-санитарлыг шинчилелдерни бүрүн кылып аргалыг. Оон аңгыда ветеринария салбырының тускай эртемниглер республиканың көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин, хууда

чоннун коданнарын кезип, мал аарыгларының шын диагнозу тургузарынга, ону эмнээринге база аарыгы катал негтередип таратпазының талазы-биле улуг дузаны көргүзүп турар. Ол ышкаш мал чеминин, малдың продукциязының база ногаа аймаан «Гамма плюс» дериг-херексел-биле шинчилелин чорудуп, төнчү түннелди үндүрүп турары үениң негелдези. Чыл санында 60 муң тонна мал продукциязын хынап, даштыкыдан кири сөөртүп турар 1650 тонна эт аймаанга ветеринар-санитарлыг экспертизаны тускай эртемниг мал эмчилери чорудуп турар. Сөөлгү чылдарда малдың ниити баш саны 1 млн. оранчок ашкан болгаш, ажилдың хемчээли каш катап улгаткан. Ылангыя хөй малдыг Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик база Моол-биле кызыгаарлажып чыдар кожуннарның малын шинчилээринге хөй санныг мал эмчилери хаара туттунган. Тускай тургустунган тарыышкын календары-биле республиканың бүгү кожуннарының малының баш

санынга тарылганы чорудары улуг күженишкени болгаш хөй үени негээр. Ажил аар-берге, чымыштыг-даа бол күрүне чергелиг хемчеглерни күүседери — мал эмчилерниң дорт хүлээлгези — деп, чугаазын ол дооскаш, көдээ ажил-агыйында болгаш ону болбаазырадыр бүдүрүлгелерде ажилдап чоруур бүгү-ле коллегаларына изиг байырын чоннун солуну таварыштыр чедирерин дамчытты.

Тыва Республиканың ветеринария талазы-биле хайгаарал албаны кожуннарда болгаш Кызыл хоорайда 19 эргелелди, республиканың база кожуннар аразының ийи ветеринария лабораториязын, диагностиканың 5 кабинетин хаара туткан. Ында көдээ ажил-агыйының 288 специализи нитизи-биле 15483 бүдүрүлгеге болгаш объектиге, хууда чонга боттарның ачы-дузанын чедирип турар. Оларның профессионал база юбилейлиг байырдалын таварыштыр кыштың соогу, чайның изии, хар, чаъс, хат, шуурган-даа дивес, чымыштыг үлө бүргээн ажил-ижинге чедирешкенин болгаш эки үре-түннелдерни күзедивис.

Айлаң МОНГУШ.

МАНЫНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

Даштыкы хевири-биле маны азырал динске дөмей, ынчалза-даа бодунуң аажы-чаңы-биле оон ылгалып турар. Маны кайгамчык дүрген, кашпагай, чийк кылдыр шимченир болгаш бодунуң дерзини, черлик болгаш эрес-дидими-биле кижини кайгадыттар. Ол — бедик дагылы ховуларның кызыгаарында кургаг ховуларның езулуг ээзи. Имртинде аңнаар болгаш чааскаан чурттаар чаңчылдыг. Аңгы-аңгы күске-күжүген база дагаа хевирилг куштар торлаалар тудуп чиир. Тарбаганнарның, морзуктарның чурттавайн барган үңгүрлеринге, а чамдыкта хая-даштар аразына биче хемчээлдиг куйларга турумчуп алыр. Бо черлик динс черчинде тарамык болгаш хөй эвес кылдыр непертээр. Ол РФ-тин Кызыл дептеринче ховар, а ТР-ниң Кызыл дептеринче катап тургустунуп турар хевир кылдыр кири бижиттинген. Тываның девискээринде манының саны хөй — 1,5 муң хире кылдыр санаттынып турар.

Аарыг болгаш кошкаай берген аңнар тудуп чил, оларның санын кызыгаарлап турары-биле маны бодустун чайгаар бүткен арыг-лакчызының ролун ойноп турар. Аңнаарының талазы-биле оон-биле чижилгеде дилгилер, кыргалар, араатан куштар, а оон дайзыннар улул араатан аңнар болуп турар. Ынчалза-даа манының эң-не кол дайзыны — кижик. Манының чурттап турар девискээринин болгаш

оон санының кызырлып турары кижиниң ук динстин чурттап турар черлерин мал-маган одар-белчири кылдыр шингээди ап турары база ол ышкаш хоойлуга удур аңнаары-биле холбашкан болуп турар. Оон быжыг болгаш чараш кежи, сырый дүгү ону чер-черлерде узуткап турарының чылдагааны болган. Ол ышкаш хөй кезин, ылаңгыя аныяк маныларны, мал кадарчыларының ыттары узуткап турар. Бойдустун манының баш санынга чедирип турары салдарларынга эртежик чагган улуг харлар, чемижиниң багай шынары хамааржып турар.

Бо чылдың август айда Эрес, Наталья Дамбар-оолдарның өгбүлеси Шагаан-Арыгже бар чораш, бир араатан куш бир-ле чүүлү хербелеп турарын эскерип кааннар. Халдып чораш машина-зын тургузуптарга, кижилер көрүп каан куш олчазын октапкаш, ужуп чоруй барган. Кушту октапкан олчазына чоокшулап чедип келгеш, олар бичи маны оглун көрүп кааннар. Олар бичи маныны мал эмчизинге чедире берген. Оон соонда олар «Убса-Нур ыйгылаажы» камгалал чери-биле харылзашкаш, ук черниң директорунуң эртем талазы-биле ора-лакчызы Сергей Валентинович Сапелкинге манының оглун хүлээди бергенер. Манының байдалы элээн берге болган. Оон боостазында кежин чара соп каан, эт-кежинде улуг дырбак истери бар,

кудуруу база сыйык. С.В. Сапелкин маныга антибиотик эмнер сыкыртып тургаш, боду экиртип алган. Кызыл дептерже кирген аң-меңни бажыңга тудары бойдус камгалалының хоойлузунга дүүшпес болуп кээри-биле, бичи динстин байдалы экижи бээр-ле, ону камгалал черинче эккелген.

Сентябрь 28-те, ийи ай хайгааралга турганының соонда, маныны оон төрөөн хүрээленинче салып үндүрүпкен. Орук дургаар силгиринден, дугланчак хааржакка чо-

раанындан база хөй кижилер чыылганындан маны кезек када коргуп сүрээдей берген. Оон чылдагааны-биле ол ону суп каан турган хааржактан дыка үр үнмейн турган. Маны оглун хостуг салып, үндүрүп турда ол 6-7 айлыг турган. Ол ол хире бичи-даа болза, оон кижилерге, ону үргүлчү чөмгөрип турарына чаңчыгып калбазы-биле ону хосталгаже үндүрери албан турган. Оон моон соңгаар салым-хуузуна хамаарыштыр янзы-бүрү саналдар кирип турган, ынчалза-

даа камгалалдыг чериниң аңы чылары оон хостуг чоруй дунга чүдөн артык чугула деп пирге келгенер. Ол ынчанга дунуң бойдус чаяган хүрээ дедир эглип келген. Ам чүгү аңнаар чаяанын чидирбазы база боду бодун ажааптыр даарынга бүзүрээр апаар.

Бо чайын камгалалдыг ажилдакчылары Кызыл дептер кири бижиттинген кушту — тыга-балабанны камгалалып турар. Кушту Төре-Хөлче бар орукка тып алган. Оон чалгы кемдээниден ол ужуп шы болган. Чанындан халдып бораан кижилер кушту ап алгаш, камгалалдыг Эрзин инспекцияны эккелген. Инспекцияны аңы чылары кушту эмнеп, ажааптыр ону тып алган черинге үндүрүпкөн.

Бо дириг амытаннарны камгалал алган кижилер чаагай сеткилдиг кижилер-дир. Халапка таваржы берген динс таннарның салым-чолу оон тоомча чок арттырбаан. Оон таннар өске-бир кижилер холунга кирген турган болза, боттарының чайгаар бүткүл рээленинче эеп кээп шы турган, оларны садып азы аажылапкан турган боор. Оон илередип тур бис.

Долаана Монгуш
«Убса-Нур» камгалал
черниң парлалга албаны

2010 чылдың октябрь 14-тен 25-ке чедир Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизези

Чизе, инструктор болгаш стационар участоктарының
ДАҢЗЫЗЫ

№	Оран-саваның адреси	Участоктун турары албан чериниң азы организацияның ады	телефону	№	№ 9 чизе участогу	№1 ПТУ-нуң общежитиези: ЧУ-1, ИУ-2, ИУ-3, 2 стационар участоктары	телефон
1.	№1 чизе участогу Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, бажың 67	№12 школа: ЧУ-1, ИУ-1, ИУ-2, ИУ-3, ИУ-4, 4 стационар участоктары		15.	Кызыл хоорай, Салчак Тока кудумчузу, бажың 1	№15 школа: ИУ-1 болгаш 1 стационар участогу	2-48
2.	№2 чизе участогу Кызыл хоорай, Лермонтов кудумчузу, бажың 1	№11 школа: ЧУ-2, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	2-27-09	16.	Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың 97/1		
3.	Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, бажың 69	Педколледж: ИУ-3, ИУ-4, 2 стационар участоктары		17.	№10 чизе участогу Кызыл хоорай, Ровенская кудумчузу, бажың 3 «б»	Кондитер фабрикасы: ЧУ-10, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	3-85
4.	№3 чизе участогу Кызыл хоорай, Эрзин кудумчузу, бажың 39	Ростеххайгаарал: ЧУ-3, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	2-90-21	18.	Кызыл хоорай, Ровенская кудумчузу, бажың 3 «б»	Кондитер фабрикасы: ИУ-3, ИУ-4, 2 стационар участоктары	
5.	Кызыл хоорай, Полевая кудумчузу, бажың 120	Автошкола: ИУ-1, ИУ-3, 2 стационар участоктары	2-90-09	19.	№11 чизе участогу Кызыл хоорай, Мир кудумчузу, бажың 15	Петров ХБ: ЧУ-11, ИУ-1, ИУ-2, ИУ-3, ИУ-4 болгаш 4 стационар участоктары	3-27
6.	№4 чизе участогу Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, бажың 55	ПАТБ: ЧУ-4, ИУ-1, ИУ-2, ИУ-3 болгаш 3 стационар участоктары	3-59-75	20.	№12 чизе участогу Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, бажың 73/1	№14 школа: ЧУ-12, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	6-30
7.	Кызыл хоорай, Р. Зорге кудумчузу, бажың 65	Балыкхайгаарал: ИУ-1, 1 стационар участогу		21.	Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, бажың 15	Автоорук техникуму: ИУ-3, ИУ-4, 2 стационар участоктары	
8.	№5 чизе участогу Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың 58	№4 школа: ЧУ-5, ИУ-1, ИУ-2, ИУ-3, ИУ-4, 4 стационар участоктары		22.	№14 чизе участогу Кызыл хоорай, Лопсанчап кудумчузу, бажың 42	«Эдельвейс» клуб: ЧУ-14, ИУ-1 болгаш стационар участогу	5-21
9.	№6 чизе участогу Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың 59/1	№1 школа: ЧУ-6, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	2-01-45	23.	Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, бажың 2	ТР-ниң Күш-ажыл яамызы: ИУ-2 болгаш 1 стационар участогу	
10.	Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 4	№7 школа: ИУ-3, 1 стационар участогу		24.	Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 7 «а»	Чуртталга-ажылгал участогу: ИУ-3, ИУ-4 болгаш 2 стационар участоктары	
11.	№7 чизе участогу Кызыл хоорай, Тыва эки турачылар кудумчузу, бажың 13	«Кызыл» гостиницазы: ЧУ-7, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	2-31-48	25.	№15 чизе участогу Кызыл хоорай, Лопсанчап кудумчузу, бажың 29/2	№9 школа: ЧУ-15, ИУ-1, ИУ-2, ИУ-3 болгаш 3 стационар участоктары	5-15
12.	Кызыл хоорай, Тыва эки турачылар кудумчузу, бажың 13	«Кызыл» гостиницазы: ИУ-3, ИУ-4, 2 стационар участоктары	2-31-48	26.	Кызыл хоорай, Ровенская кудумчузу, бажың 25	«Чаагайжыдылга» комбинатының автобаазы: ИУ-4, 1 стационар участогу	5-35
13.	№8 чизе участогу Кызыл хоорай, Мир кудумчузу, бажың 15	Петров ХБ: ЧУ-8, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	3-27-26	27.	№16 чизе участогу Кызыл хоорай, Правобережная кудумчузу, бажың 54	№8 школа: ЧУ-16, ИУ-1, ИУ-2, 2 стационар участоктары	4-01
14.	Кызыл хоорай, Складская кудумчузу, бажың 12 «а»	Лесхоз: ИУ-3 болгаш 1 стационар участогу	6-60-59	28.	Кызыл хоорай, Набережная кудумчузу, бажың 80	«Енисей» КБ: ИУ-3, ИУ-4, ИУ-5, 3 стационар участоктары	4-04

Хүндүлүг кызылчылар! «Изиг шугум» телефону 3-68-49. 2010 чылдың октябрь 14-тен 25-ке чедир чизе участоктары чурттакчы чонну чизелеп эгелээр. Бүгү-россияның чурттакчы чонунуң чизезинге идепкейлиг киржиринче болгаш бодунарның дугайында элээн долу медээлерни бээринче СИЛЕРНИ кыйгырып тур бис. Кижик бүрүтканы саны Россияга болгаш Тывага эргежок чугула!

«ЧУРТТАЛГА СЭЭ

ЫНАК-ТЫР МЕН...»

Башкы чылынга

Чаңгыс суурга төрүттүнгөш өскөн-даа бол, чашаавыста танышпас, билишпес турган бис. А школага өөренип эгелей бергенивисте, ол үеде уран чүүл өрүлдери чылдың-на эртер турган. Тээлиниң 1 сес чыл школазындан бир оолдуң кылбас-ла үези чок: шүлүктээр, ырлаар, интермедия, сценаткан көргүзүлгелерге аңгы-аңгы рольдарны ойнаар. Школазының адын камгалап, фестивальдарга арлакчылаар өткүт үннүг, бичии оолдуң адын Иргития дээр.

Чул көрүлдениң түнүндүр турда, ол оол бижиктер болгаш шаңнал лектер ап, сценаже чеже-даа болдур ийин. Школазында атык ат-сураглыг кижиде даа ооң эштериниң аразында Алеша деп оол турган. Мээ өлөй ыры артып чадаганым деп ырлаарга, орган авалар ыглажып оораксус-чавыс оол деп дыңнаан ала школадан кончуг баян-ышкыларның бирээзиниң Тыва-Тоол дээр.

Түкү класстарга ол Иргитиян школависка өөренип келген. Чугаалашпас-даа сценага «сугда балык дег» чаннаар, оозу-биле сураг-ерген оолду эскерип турар азының уругларын бужур-ар, ат болган шимченгир, эрес кижжи бооп-тур ийин. А болган дыштанылга кезде «дуржубкалыг Дружба» азының кайы-бирээзин ала, залды бир долгандыр адыр бөөлдөп танчылаар. «Тээли» совхозтун Друж-ырынга чурттап турган уруг-дар сес классты дооскаш-тың ортумак школага кээр-оттары-ла «дуржубкалыг уруглары бис» дижири, суурунга ынаан ынчаар арлары ол боор.

Тың класывиска база Друж-бертек Роза (Роза Дүпчүн-ам хоочун башкы), Хертек (Наталья Пенеевна — уруг-библиотеказының эргелек-Ламажык Витя (суд при-өөренип келгеннер. 9 а өөренип келгенде, а аажы-чаңы шору улуг дег, чүге дизе олар дөө-аңга эң улуг класс турган чаңчыга берген хире, а а-даа тенек хевээр эвейик. Чайгы үеде Дружба а дооскан эштеривис ол-дтарже чоруп каар. Бай-ажыр баскаш, Кара-Хөлге дил кааптар, аразында эп-ды-даа аажок улус. Кол болуп турар кижжи — дем-а. Оларның ол аажызы ир артып калган. Наталья а 55 хар чедип оор-даа нгүлектер, Чараш-Дашче, оолдуң кокпазы-биле» алкан. Ам Мөңгүн-Тайга орулгалыг, магалыын

аачы хөглүг чылдар-даа н. Иргит Виктор-даа кө-эн. Мен педагогика инсти-филология факультетинче кирип алган мен. Ийги ээривиске, демги Иргит өстүп келди. Ол аразында училищени база доозуп кен кижжи ышкыжыл. Ам н студентизи болган. Ол

ам институттун мурнундан сценаже үнүп турар апарган. Чаңгыс чер-чурттуг улус болгаш, ам-на чуга-лажып, эдержи берген бис. Чаңгыс суур, чаңгыс школа ажи-төлү бол-гаш, ала-чайгаар таныжар болган бис. Витя бисти киноже чалаар, дыштанылга «вечерлеринче» ча-лаар, паркка азы хем эринге агаарлаалыңар дээр, фотоаппарат тудуп алгаш, эш-өөрүн тырттырар — дыка солун. Өөредилге черле-риниң ортузунга эртип турган фес-

Очерк

тивальга «Я люблю тебя, жизнь» деп ырыны институтувус адын камгалап киришкеш, ырлап турда, адыштарывыс изиндеи часкаар турдувус. Эш-өөр аразында-даа, чыыштарга-даа ол ынак ырызын бо-ла бадыра бээр кижжи. Ырыны бүгү сагыш-сеткилинден ырлаар, ын-чангаш дыңнап органнарда аажок дээштиг боор. Бажын шала өрү көдүрүп алган, чоргаары кончуг ырлап турары караамда чуруттунуп артып калган.

Виктор Иргит — ада-иезиниң хеймер оглу. Аызы Петр Иргит Тимирязев аттыг көдээ ажил-агый академиязын дооскан. А Витя боду ада-иезиниң кайызын-даа дөзөп, кайызының-даа мергежилдин холуй шилип алган. Авазы Сайдай Иргит-овна Иргит Кызылдың башкы учи-лищезин дооскан, эге класстар башкызы, 49 чыл башкылаан. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы. Бүгү назыда бичии уруг-лар-биле ажилдап келген болгаш ындыг ыйнаан, Сайдай Иргитов-наның аажы-чаңы бичии уруг-ларзыг, улус-биле чугаалажыры база ындыг, бичии кижилерни чап-тап чугаалажыры ышкыш, ындыг аян-биле чугаалаар. Ачазы Даңзы Шагаандайович Иргит Бай-Тайга-ның Көп-Сөөккө төрүттүнгөн. Кы-зыл-Мажалык школазын, Кызыл-дың башкы училищезин дооскан. Аныяк башкылар күш-ажылчы базымын Чинге-Каытка эгелээн. Школа директору Мария Васильев-на Дробышевская турган. Ол-ла коллегазы-биле Шуйга, Тээлиге бүгү назыда эдержи, кады ажил-дап келгеннер. 1960 чылдар үе-зинде Даңзы Шагаандайович кино-механиктер курузун доозуп алгаш, ол ынак ажилынга амыдыралының сөөлгү хуннеринге чедир сагыш-сеткилинден бердинип ажилдап келген. Бай-Тайганың чону ам-даа ону улуг хүндүткел-биле сактып чугаалажыр.

Ада-иезиниң кайызының-даа мергежилдерин дөзөп алган деп ораарымың утказы мындыг. Виктор Иргит педагогика институтун дооскаш, төрөөн школазынга ава-зының коллегазы бооп башкылап эгелээн. Ооң-биле чергелештир

В.Д. Иргит — Тываның Улустун башкызы.

чурук бөлгүмүн удуртуп, фото-чурук, кино-чурукка өөреникчиле-риниң сонугалыгын оттурган.

Бир катап Тээлиге чеде берген мен. Душ соонда, 4-5 шак үезинде, бажында улус шупту телевизор баа-рынга кээп ора каапты. «Дыңнаңар, Тээли чугаалап тур!» дээн соонда, тыва дамчыдылга эгелей бээр, шуут кайгап кагдым. Янзы-бүрү медээлер соонда, өөреникчилер концерт үндүрдү. «Эжен-не бо, кайы-даа кожуун, сумуга барып чо-рааш, ындыг сайзыраңгай чүве көрбөз мен. Тывателевидениден чыда калбас-тыр» — деп магадаа-рымга, Виктор Даңзыевич Иргиттиң удуртуп турар «Авырал» киносту-диязының ажилы-дыр дээрзин тайылбырладылар.

А бир катап Найырал ортумак школазының 40 чылдаанында сур-гакчылап чеде бердим. Чапсарда шимээрпеп халчып турар кижжи чок, уруглар шупту коридорнуң азында салып каан улуг телевизорну көргөн турар мындыг. Чүңү көрүп турары ол дээр, школазынга болуп эрткен солун кезээни тырттырып каан, ону көрүп турар болдулар. Уруглар те-левизордан боттарын көрүп, чедер-четпезин сайгарып оорлар болду. Магададым.

Виктор Даңзыевичиге ооң соон-да бо-ла ужуражып, «Авыралдың» ажил-ижиниң дугайында чеже-даа бижээн, интервьюлаан мен. Тээли ортумак школазының дүшкөн интер-надының оран-савазы тоймаганып калган турда, ол өөреникчилер, башкыларын эвилелдеп тургаш, ону септеп-селип, ажылгалга кирип алган. Чугаалаарга-ла амыр, а херек кырында ооң хамык докумен-терин четчелеп, чөпшээрел чедип ап, септеп-селип деп чүве дыка нарын. Ынчалза-даа Виктор Даңзыевич сорулганы салган соонда, эчизинге чедирпип чаңчыккан, ооң аажызы ын-дыг. «Чаа компьютерлер эккеп ал-ганывыс бо-дур» — деп бир катап чеде бээримге, «Авыралдың» өрээлдерин эргий эдертип, чоргаарланып, өөрүп турганын сактыр-дыр мен.

1995 чылда В.Д. Иргит 40 хар-лаан. «Дөртөн харлаан хүнүм келди, төөгүге артар ыйнаан, төрелдерим, эжим-өөрүм, дөгөрезин чыып алгаш, аяк шайны аартап ора, аян ырдан ырлажылы» деп бижээн ча-лалгазын алгаш, өөрүп четтим. Чаң-гыс чер-чурттуглары, эжи-өөрү, чону ону кайы хире хүндүлээрин ынчан ылап билдим. «Чону — чоорган, хөйү — хөйлең» эштиг улус-тур бис ди-жи, чоргаарланып ордувус. А

Виктор Даңзыевич өөренип чаңы-биле видеокамераны тудупкан аалчыларын тырттырып чоруп-ла турду. Шынап-ла, ооң чугаалааны дег, ол хүн төөгүвүсте балалбас бооп, бистерниң сагыш-чүрээвисте база видео-чурукта артып калган. Он-на ажыг чыл эртерге, ол бистен мөңгө чарлып чоруй баар дээрзин өттүр көөр кижжи ынчан чугаалаан-даа болза, аңаа кайын бүзүрээр бис. Ол хире энергиязы кыптыгып чоруур кижжи-ле болгай...

Уругларның эстетиктиг өөре-дилге төвү «Авыралдың» ат-сураа бөгүн чүгүле Тывада эвес, а Рос-сияда сурагжаан. Мультипликация-лыг кинону «Авыралчылар» шагда-ла тырттырып эгелээн. Ол талазы-биле арга-дуржулгазы улгаткан, шаңнал-макталы эмгежок. Олар-ның эң бедиктерин адаарга безин эмгежок: уругларның болгаш

«Бүгү-эвилелдин 2-ги улусчу чогаадылга фестивалының лауреады» хөрөк демдээ.

элээдилерниң экран чогаадылгазы «Бумеранг» шуулганының дип-лому, «Рыбий глаз» делегей фестивалының Гран-при шаңналы, «Мен — кижжи мен» деп Евразия чурттарының теле-дамчыдылга-ларының социал программала-рының конкурсузунуң 3-кү чер-гезиниң диплому.

А Виктор Даңзыевичиниң боду-нуң шаңналдары-ла хөй: Улус өөредилгезиниң тергини; Улуг Тиилелгениң 40 чылынга турас-кааткан уран чүүл фестивалының лауреады; Бүгү-эвилелдин 2-ги улусчу чогаадылга фестивалының лауреады; «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр төлөвилелдин «Өөре-дилге албан чериниң эң эки удур-тукчузу» деп номинациязының тиилекчи.

Уран чүүлге — чараш чүүлге ынак башкызын өөреникчилери дөзөп алган. Чараш чүүлү чүгүл эскерип көөр эвес, а ону ботта-рының күжү-биле кылып, чогаадып шыдаар кижилер кылдыр башкы өөреникчилерин кижизиткен.

В.Д. Иргит — эриг баарлыг ада, өг-бүлениң идегелдиг чөлөңгичи чораан. Өөнүн ишти — башкы, хөй чылдарда школа директорлап кел-ген Зоя Хертековна-биле кады бир оолду, ийи кысты чырык черге бо-дарадып, кижизидип өстүргөн. Улуг оглу Амыр Викторович ийи дээди эртемниг: төөгү, юристпру-денция. Уруу Алия Викторовна — англи дыл башкызы, хеймер кызы Вика — ТКУ-нуң төөгү факульте-диниң студентизи. Вика республи-каның Р.Д. Кенденбиль аттыг салым-чаянныг уруглар школазын дооскан. Валерий Дыртый-оолович Ондар удурткан ат-сураглыг «Ой-на» ансамблиниң хөгжүмчүзү тур-

ган. Сөөлгү чылдарда Виказының ада-ие хуралында келдим деп ийикле, азы «Авыралчылары»-биле кайы-бир конкурсче айттарывыс ол деп чорда, башкыга бо-ла ужу-ражы бээр турдум.

Кезээде бир-ле чүүлдү сүмө-лээн, чогааткан, боттандырган, чай-чок чоруур башкы-ла болгай. Бир катап театрга концерт соонда, тон азар черге үскүлөжип келдирис. Хөөмей шуулганының соонда ышкыш чүве. «Улуска көзүлбейн, кымны мурнай үне халып чыдарым бо-дур. Автобус үрелип чоруп бер-ген, бодум мунуп чоруур кижжи-дир мен ийин, чудап кагдым ышкыжыл шуут. Мындыг чараш концертти канчап көрбөс боор, үзе тура Кызылга келгеш, театрге кирип кээп, концертти көрүп алдым, амырадым» — деп сагыш ханып чугаалады. «Эр хей, четтигил-ле чоруур кижжи-ле болгай сен» — деп байырлашкан ийик мен.

Хайыраан башкыны эң-не чай чок үеде, бачым ажил кылып чоруп турда, хеп-хенертен «өске өртем-чейже кыйгырты» берген. Ол дө-мей-ле бурган оранында барган деп бодаар мен. Кино уран чүүлүнге ынактарны төрөөн Бай-Тайгазынче чалап, Россияның аңгы-аңгы регионнарындан аалчылар манап, улуг белеткел кылып, сагыш аарып, дүвүрөп-ле чоруп турду ыйнаан, хан базышкыны улуг кижжи, бажынче хан чүгүргөн, ыш-биле барган. Буяныг кижжи хилинчектенмээ-дир деп арга чадаарда эштери сагыш чаамактыр бис. Ырак-узакта ында-хааа душур биске безин чоктанчыын, а чоок ки-жилеринге, уруг-дарынынга, эш-өөрүнге, кады кожоларынга, өөреникчилеринге кайы хирел...

Чоокта чаа, чазын шии кө-рүлдөзү болуп турда, Улусчу чогаа-дылга бажынының концерт залының сценазының бир азынга экран азып каан. Эрткен чылдар-ның бот-тывынгыр уран чүүл кир-жикчилериниң чуруктарын аңаа көргүзүп турда, В.Д. Иргиттиң ар-жыылдыг, бир-ле роль ойнап турар чуруу көстүп келди. Ынчалдыр чай кадында-ла ол биске бодун сагы-дыра каап чор. А чоокта чаа В.Д. Иргитке «Тываның Улустун баш-кызы» бедик атты тывышкан дуга-йында медээ дыңнааш, өөрүп-даа, муңгарап-даа ханмадывыс. Дириг чорууругай. Улуг шаңналга өөрүү-ругай.

В.Д. Иргит ажи-төлүнгө, өөре-никчилеринге чылыг, чырык, хөг-лүг, чараш «уяны» тудуп каан. Ол уяда — «Авыралда» бо хүнде ооң ажи-төлү, өөнүн ишти, коллега-лары башкылап, ажилдап турар. Иргиттерниң башкы салгалдары болгаш В.Д. Иргиттиң коллегала-ры, башкызының ажил-херээн уламчылап турар.

А мээң караамда ол «Я люблю тебя, жизнь, и надеюсь, что это взаимно...» деп ырлап турар хевээр арткан. Шынап-ла, ол чуртталгага ынак чораан, а чуртталга база аңаа ынак дээрзин ооң соон сүрүп кел-ген Тываның Улустун башкызы деп бедик ат бадыйкап турары ол-дур.

Светлана БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

Чуруктарны «Авырал» эсте-тиктиг кижизидилге төвүнүн архивинден алган.

Спартакиада

СПОРТКА-ДАА, УРАН ЧҮҮЛГЕ-ДАА...

Улуг назылыгларның Бүгү-делегей хүнүгө тураскааткан хемчеглер чер-черлерге болгулаан. Харын-даа ол хемчеглерни декада иштинде ам-даа чорудар. Эрзин кожуунун пенсионерлериниң бирги спартакиадазы кончук солун, бедик деңгелдиг болуп эрткен. Ону Улуг назылыглар хүнүгө база Россияның пенсия фондузунун ам удавас декабрь айда болур 20 чыл оюнга тураскааткан. Пенсионер эрзинчилерниң бир дугаар спартакиадазын пенсия фондузунун Эрзин кожуунда эргелели эки организа-тастал, удуртуп эрттирген.

Ырак-узак, берге оруктуг Качыктан аңгыда, шупту сумулардан командалар слетка тускай форма хептиг, аяныг, чараш, аныяксыг, каткы-хөглүг, оюн-баштак, эрешоваа киржи хүнүзээр. Мөөрейлер баштай назы-хар аайы-биле 60, 30 метрлерге халыырындан, «Хөглүг старттардан» эгелзэн. Командаларның аарыкчыларынга узун сандайлар белеткеп каан, олар футболдун делегей чемпио-надында дег, командаларын хей-аыт кирип, деткип турганнар.

Дартс, канат тыртары, азимут тывары дээр ышкаш спортчу мар-гылдаалардан аңгыда, уран чүүл көрүлдеси, капитаннар конкурзу, турисчи амыдырал, «Робинзоннун кукнязы», «Мисс и мистер спар-такиады» деп мөөрейлер дыка солун болуп эрткен. Маргылдааларның хевир бүрүзүнге командалар шуп-ту эки белеткеп, спортка-даа, уран чүүлге-даа тура дүшпезин көргүскеннер. Киржикчилерниң

«Чөвө, хоочуннар»

аразында кандыг талантылыг ки-жилерни чок дээр: аас ажарга-ла, аяныг сөстөр шүлүк одургулары ышкаш чайгаар куттулуп келир, ырлап турда сураглыг ыраажылар-дан дудавас, чечен-мерген, уран-шевер — конкурска кедер тыва хептерин боттарының холу-биле даарап алган, аажын-чемин амдан-ныг-чаагай кылдыр белеткеп ал-ганнар-даа арбын болган.

Солун мөөрейлерниң түңгелди-де бирги, ийги черлерни Эрзин сумузуунун ийи командазы, үшкү черни — Мөрен сумузуунун коман-дазы алган. Тиелекчи командага шилчип чорур кубокту, дипло-марны тывыскан. Ол кубокту келир чылгы спартакиаданың тиелекчи-зинге дамчыдып бээр. «Эң силги турисчи одаг», «Робинзоннун ку-князы» деп конкурстарга бай-дажылар тиелзэн, капитаннар мөө-рейинге — Эрзин сумузуундан Алеф-тина Яндаа, «Мисс спартакиады»

Эрзинден Мария Сотпа, «Мистер спартакиады» Нарындан Алексей Тудуп болган. Немелде номина-цияларга: «Тиелекче чүткүл» — Нарын, «Идепкейлиг киржилге дээр» — Сарыг-Булун, «Эң эки аарыкчылар» — Бай-Даг сумузу шылгараан.

Черле шупту киржикчилер эр хейлер болганнар — оларның шуп-тузун тиелекчилер деп болур. Олар боттарының аныяк-чалыы үезинде кожуунун сайзыралы дээр ажил-агының янзы-бүрү адырларынга күжүн харамнанмай кирип чо-раан, ажи-төлүн төлөпиг кижилер кылдыр өстүрүп кижизиткен, чо-нунга хүндүткелдиг, аныяк-өскенге үлгер-чижектег хоочуннар болуп турарлар. Олар спартакиадага ужуражып, хөөрежи, мөөрей-лерге идепкейлиг киржи, сагыш-сеткилден ойнап-хөглөп алганнар.

Надежда ЭРГЕП.

Авторнун тырттырган чуруу.

ӨӨРҮШКҮНҮН ӨРГҮЛҮ

Өгбелеривистиң Өндүр Өре-дии — шажынывыстың Арзылаң дүжүлгезинге саадаар езулалга меңзэ, хоор чонумга йөрзэл-сөң-нерни өргүп деткзэн Ховар төө-гүлүг Гомаң хүрээзинден ыдык аал-чыларга, оларның удуртукчузу Отог Ринпочега, Тыва Чазавыс Даргазы — Дээрги Шолбан Ва-лерьевичке, күзенчиг аалчывыс Лариса Күжүгетовнага, Улуг Ху-ралдың Төлээлекчилер палатазы-ның даргазы Хонук-оол Доржуе-

вичиге өөрүшкүмнүн өөр-өнер сүзүглелин өргүп туттум.

Чазавыс, чонувус, чүдүлгевис чаңгысайланып, депутаттарывыс-биле демниг кады бурунгаар-лаарывысты үе негеп келген. Мур-нувуста улуг харысалга, улуг ажил-үлө — Тывавыстың келир үеде сайзыралы, күчү-күжү дээр ажил-херектер манап турар, чонум.

Тэнзин ЦУЛТИМ,
Тываның Камбы-Ламазы.

САДЫП ТҮР МЕН

Төп рынок чанында чаңгыс өрээлдиг, улуг уасток черлиг бажыңны садып тур мен.

Харылзажыр тел.:
8-913-341-0780.

ДЫҢНАДЫГЛАР

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунун чагыргазыңче хамааты Артыш Валерьевич Түлүштен бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Доржу, 1 кудумчу-зунда (адресстиг, уг-шии билдингир) нити шөлү 600 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилзэн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужу-дуга езугаар бо медээни парлаа-нындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкенин дараазында адрессте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун чагыргазы.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунун чагыргазыңче хамааты Доржу Лопсан-оолович Ховалыг-дан бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Бо-ра-Тайга сумузу, Ортаа-Тал (ду-гаары чок) кудумчузунда (адрес-тиг, уг-шии билдингир) нити шөлү 1200 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилзэн бил-диришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужу-дуга езугаар бо медээни парлаа-нындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкенин дараазында адрессте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун чагыргазы.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажыңда чаа 30 квартиралыг, чурттаарыңа аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира —
44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдиг квартира —
72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгасын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а,
телефоннары: 4-85-29.

Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазавыс.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун ораакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдзэ ажил-агы — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 6850. Чагыг 121. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

Төрүттүнген хүнүңер-бил

Бистиң эргим авазыс Валентина Бачылаевна МАЙ хүннерде 53 харлап турар. Ол — Өвүр кожуунун Чоа-Сызынын эге класстар башкызы, оон нити башкы стож Куш-ажылдың хоочуну, Россия Федерациязының бол Республиканың нити-билиг өөредилгезиниң хүндүлүг аж кожуунун өөредилге килдизиниң, суму чагыргазының, шиязияның хүндүлел бижиктери-биле хөй удаа шаңнады.

Оон аңгыда хөй санныг думаларының хүндүлүг уба-даай-авазы, үш кыстың ынак авазы, уйнуктарының кырган-авазы, хүндүткелдиг башкы, ава.

Ававыска

Өртөмчейниң өң-баазын чечектерин өргүп,
Өөрүшкүнү, ынакшылды сөңнеп,
Өртзэ четпес кежик-чолду алгап,
Өлчей кежиин силерге бис сунаал!

Бистиң ававыска ам-даа мөңгөде аас-кежикти, ама тайбыңны, кежик-чолду уруглары йөрзөп тур!

Хоойлу-дүрүм хажыдыыш

СУБСИДИЯ АЛГАШ, КЕЗЕ ХЕРЭЭНЧЕ...

Мал ажылын сайзырадыры-биле чинигелде болгаш оон хууларын төлээринге субсидияны х биле алган «Россельхозбанк» ажилдакчызынга к тыр кеземче херзэн оттурганын Тыва Респб Прокуратуразы хоойлуга дүгжүп турар деп санаа

Россияның Айыыл чок чорук-тун федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели-ниң материалдарын езугаар мал ажылын сайзырадыры-биле чин-игелделиг чээли алган Саяна Сан-чыга хамаарыштыр РФ-тиң КК-ниң 159 чүүлүнүн 1 кеззэнге (бузурукчу чорук) дүүштүр кеземче херзэн Кызыл хоорай талазы-биле ИХЭ-ниң истелге килдизи оттурган бол-гаш сайгарар кылдыр хүлээп алган.

Истелге мурнунун хыналда-зындан илерзэни болза, амгы үеде каразыттырып турар кижжи боду-нун ажилдап турары «Россельхоз-банк» ААН-ниң Тыва регион филиалы-биле мурнады хөгжүдөр «Агроулетпүр комплекзин сайзы-радыры» национал төлөвилелге дүүштүр мал садып алыры-биле 300 муң рубль түңнүг күрүнениң аңаа көрдүнген чээлизин алып кыл-дыр керзэни 2007 чылдың июнь 26-да чарган. Даартазында-ла ол ак-ша хары угда шилчилге-биле оон

агар санынче кирген б

соонда өскээр ажылга-ла Ол чээлиниң хуузу-лазы-биле чарыгдалдар субсидиялар алып сор Саяна Санчы ол акша-генин езугаар ажылга-меге документиленни Т публиканың Көдзэ ажы-гаш аыш-чем яамызынче 2007 чылдың октябрь-дың апрельге чедир Тв-ликаның Көдзэ ажыл-аыш-чем яамызы чээ-ри-биле 67 муң 766-херзэнен кижиге шилчи-

Амгы үеде бо кезем-ниң талазы-биле байдал чылдагааннарының херек-канчаар болганын тода-биле истелге-оператив-лерни чорудуп турар.

Владислав ПЕ
Тыва Республиканың
ратуразының килдис-ниги.

ХУУ САЙГАРЛЫКЧЫЛАРНЫҢ БОЛГА ЮРИДИКТИГ ЧЕРЛЕРНИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА!

Ростеххайгааралдың Енисей эргелелиниң чамдык бүрүн эр Россияның Бойдус хайгаарал албанының Тыва Респб эргелелинге дамчытканы-биле долгандыр турар хүрээлелге салдар чедиргени (хирлендиргени, бокталдырганы) дээр ч ужурулуг төлөврини 2010 чылдың октябрь 1-ден эгелеп дараа агар санче шилчидерин дыңнадып тур:

- Алыр чери: Россияның Бойдус хайгаарал албанының Республикада эргелели
- Алыр банкызы: ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банка России г.
- КПП 170101001
- ИНН 1701037177
- Сч. №40101810900000010001
- БИК 049304001
- Төлөвирниң ады: Долгандыр турар хүрээлелге багай чедиргени (хирлендиргени, бокталдырганы) дээр
- КБК 04811201000010000120
- ОКАТО коду (тус черин ОКАТО-зун айтыр).

Төлөвирниң хуусаазы: отчеттуг үениң (кварталдың) сөөлү-ның 20-ден орайтапас. Төлөвирни чогуур үезинде кылбаан та-гада, Административтиг кодекстин 8.41 чүүлүн езугаар удурту 3 муңдан 6 муң рубль чедир, юридиктиг черни 50 муңдан 100 рубль чедир торгаар.

Айтырылганы дараазында адреске тургузуп болур: К хоорай, Московская кудумчузу, 2, каб. 204, телефон 5-15-47.

Россияның Бойдус хайгаарал албаны
Тыва Республикада эргеле

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тыва-Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304001
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга бо массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Орто Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну чылдың май 14-те эде бүртүкзэн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-ге парлаан.
(Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының боду-редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган сан-болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээр авторлар бот-харыылаар.